

Primož Vresnik

ZADNJI MESECI ZLATE VOKAČ

(dnevnik)

Sokolska ulica na Studencih v Mariboru je kar dolga ulica, seveda ni tako dolga, kakor je recimo Partizanska cesta v samem centru mesta, vendar če pešačiš proti Marxovi, Primčevi ulici, prideš do spoznanja, da ni ravno kratka. Obveljala bo prastara resnica: občutiti svet pomeni krepko pešačiti po njem, ne table ob cestah, ampak podplati čevljev so najboljši merilci razdalj.

Nihče pravzaprav ne ve kaj pomeni recimo pet kilometrov, dokler jih ne prehodi. Hiše so v tej ulici nanizane takorekoč druga ob drugi, tovrstno urbano podobo imenujem: panonska stavbeniška logika, saj me skoraj geometrijska ravnost te ulice v nekem posebnem smislu spominja na prekmurske vasi, ki so tako tesno druga ob drugi, da je to zame hribovca nekoliko nenavadno. Kakor je za Prekmurca nenavadno, da so hiše na severnem ali južnem Pohorju prostodušno razkropljene po hribih in še v centrih naselj ni ravno pravega reda. Sicer pa mi Studenci pomenijo " panonski " del Maribora.

Od zadnje četrtine prejšnjega stoletja dalje veljajo za železničarsko četrt, veljajo za tisti del Maribora, ki so ga med obema svetovnima vojnama kulturno in infrastrukturno držali v rokah Sokoli.

Sokoli - tisti, ki so emo izmed ulic v predmestju imenovali po nemškem revolucionarnem filozofu: da se na Studencih ena izmed ulic imenuje Marxova ni posledica prejšnjeoblastniške politike hišnih

številka, ampak odločitev nekdanjih Sokolov. In navsezadnje, kar je pomembno za pričujoče besedilo: dr. Zlata Vokač - Medic je na Studencih preživela skoraj četrto stoletje. Prvič v življenju sem pešačil po Sokolski sredi meseca oktobra 1994., z namenom, da se s profesorico pogovorim o njenem slovstvu in prosvetni poti, ki jo je kot doktorica literarnih znanosti prehodila, začenjajoč s poučevanjem na gimnazijah, preko višjih šol, vse do visokošolske katedre, s katero je sklenila svojo prosvetno kariero. In še istega dne sem zvedel tisto, kar ni najti na zavirkah njenih knjig: njeno prvo službeno mesto je bilo na Žolgerjevi gimnaziji v Mariboru, drugo službeno mesto v Kamniku, kjer je službovala med leti 1952. do 1957. Svojo prosvetno pot je torej pričela kot gimnazijska profesorica slovenskega jezika in ruščine, predmeta je poučevala pretežno na gimnazijah in srednjih šolah. V šestdesetih je poučevala na mariborskih srednjih šolah, prevzela katedro na višji administrativni šoli, vmes pa je vseskozi izpopolnjevala svoje jezikovno (družboslovno) znanje v Zagrebu, Beogradu ter Moskvi. V sedemdesetih je nadaljevala svoje profesorsko življenje na Pedagoški akademiji (danes fakulteti) prav tako v Mariboru, dokler se ji ni profesura v akademskem letu 1982/83 iztekla. Toda kljub uradni upokojitvi je na željo akademije honorarno poučevala vse do 1987. leta. Od te grobe skice njene profesorske poti, ki se mi je zapisala kot predstavitev pisateljice, se vračam k tistemu oktobrskemu dnevu, ko sem besednico Vokačevo spoznal. Bil je brezoblačen oktobrski dan.

Sonce je meseca oktobra že kar precej oddaljeno od naše Evrope in Orion je v svojem elementu: vzhaja na zahodni strani našega osončja, zato ni nič presenetljivega, če so starogermanska in staroslovanska plemena drugo polovico meseca vinotoka imenovala za mesec smrti. Prav teh misli sem bil, ko sem pešočil proti Primčevi ulici - proti domu Zlate Vokač. Name je sijala pojemajoča moč jesenskega sonca in moje misli gnala preko našega nebesnega svoda. Sonce je sijalo na bledoplavem nebu (v jeseni resnici na ljubo ni več modrega neba, pri nas druga polovica koledarskega leta premore bledikast nebesni svod, ki se meseca oktobra pogostokrat zdi mlečnoplav) in zahajalo za kavnorjavo Dravo, ko me je sredi Sokolske kot strela z jasnega prešiniilo ime. Pravzaprav priimek, ki ga ezoterična reda Vzhodnega templja (O.T.O) in Mistične rože (O.R.M) v svojem skupnem ezoteričnem zvezku, imenovanem Liber XV, uvrščajo med petinsedemdeset gnostičnih svetnikov vseh časov. Ko sem četrť ure kasneje na pisateljičini mizi zagledal knjigo Stvaralaštvo Francoisa Rabelaisa, sem se še bolj kot kdajkoli prej zavedal Shakespearove krilatice, ki se je dramatiku zapisala v Hamletu in sicer: med nebom in zemljo se dogajajo takšne reči, o katerih se nam navadnim smrtnikom niti ne sanja. Da, to ime je bilo Francois Rabelais, veliki očarljivi pripovednik, manj znan kot zdravnik, še manj znan kot predstavnik filozofskega volontarizma. Pisatelj se je namreč davno pred magikom Aleister Crowleyom v svoji satirični pripovedi Gargantui in Pantagruelu razpisal o

samostanu Theleme in njegovem ne najbolj samostanskem življenju, temepečem na volji kot odločilnem momentu človeškega življenja. Za pisateljičino globoko naklonjenost do humanističnega veseljaka vse do srečanja z njo preprosto nisem vedel.

Vedel pa sem za njeno spogledovanje s srednjeveško igrivostjo, a tudi robustnostjo, vagabundsko karakterizacijo njenih literarnih nejunakov, za njeno slovstveno kondicijo, katera se je navdihovala in oplajala v karnevalski književnosti ter naposled za njeno mnogoznalstvo, ki je dalo vsaj misliti, če že ni poželo občudovanja tistih dijakov in študentov, ki so pri njej gulili šolske klopi. Na splošno velja: slovenski intelektualci veljajo za izjemno občutljive in zamerljive ljudi. Verjetno je to sploh naša nacionalna lastnost in ne neko posebno stanje slovenskih intelektualcev. Razlogov zakaj me je profesorica sprejela dokaj zadržano in to po diplomatskem pregovarjanju, nisem povezoval toliko z njeno preobčutljivostjo, kolikor z njenim argumentiranim in upravičenim odklanjanjem vsevednega kritikantstva. Prav tako je z zadržki spremljala " trgovine z resnicami in odrešilnimi formulami," če v besedilo pritegnem besedno zvezo Vilka Ravnjaka. Jezilo jo je novodobno trapanje v najbolj oddaljene kraje na tem planetu in to v imenu kvaziduhovne osvoboditve. Iskanje neposvetnih resnic na indijskem polotoku se ji ni zdelo plodno početje, zlasti ker ostaja slovansko magičnoetnološko področje zelo malo raziskano in živeto. Bila je kritična do propagiranja Indije kot raja ali izpostavljanja hindujske in budistične duhovnosti kot edino zveličavne.

Romanja v koromandije gredo zelo dobro skupaj z ljudsko krilatico, da je sosedov kruh zmeraj bolj dober kot naš, čeprav sta lahko oba iz iste žitarice. Na njeni knjižni polici še danes stoji knjiga Norberta Loperja Pisma tibetanskih modrecev in to ob Dantejevem Peklu, kakor vaišnavska literatura dela družbo knjigam iz Studia humanitatis, kar priča o njenem širokem sprejemanju duhovnih dosežkov indoevropske civilizacije, ne pa o neredu na knjižnih policah, četudi kuharskemu priročniku dela družbo literarna knjiga.

Živo slišim njene besede, izgovorjene ob nekem novemberskem telefonskem pogovoru: " Človeške težave pestijo tako Tibetanca, kakor Pohorca, prvi ni nič manj moder kot drugi, obadva pa sta lahko zelo neumna. Ljudje smo le ljudje." K temu sem pripomnil: " Le da je industrijska družba na Zahodu otopila " domorodno " bistvo." Soglašala je s to mislijo.

Prvič sem jo poklical septembra 1994. V pismu, ki nosi žig zadnjih oktobrskih dni, se je med drugim dotaknila tudi najinega prvega stika - septembrskega telefonskega pogovora. Takole piše: " Mislila sem, da gre spet za nekega zmešanca iz nevemkakšne sekte, zato sem bila do vas, Primož, zadržana in nezaupljiva, kakor do vseh tistih kritikov, ki so osnovno sporočilo mojega literarnega dela (pri tem je mišljena Knjiga senc op. avt.) povsem skazili. Po vseh " odisejadah " sem nekega oktobrskega dne le pozvonil na Primčevi šestindvajset.

Odprla mi je hišna pomočnica Slavica Očko. Etiketa hišna pomočnica je v tem primeru neustrezna, saj je Slavica takorekoč član družine Vokač.

Kakor so si nekdam - v devetnajstem stoletju hišne izborile položaj nepogrešljivega družinskega svetovalca, tako je tudi s Slavico, njena prisotnost je po profesoričinih besedah bližina nekoga, ki ti je mnogo več kot pomočnik in celo mnogo več kot prijatelj. Prijetno vzdušje me je prevzelo že na pragu, ko me je Slavica vljudno povabila v hišo, v njenem vedenju je bilo nekaj spontanega in nenarejenega. Profesorica je bila v pritlični sobi, slišal sem, da se z nekom pogovarja preko telefona - kasneje sem zvedel, da se je pogovarjala s hebrejistkinjo Francko Premk. Počakal sem na konec telefonskega pogovora in se medtem zapletel s Slavico v kratek neobvezen klepet. Ko sem stopil v sobo, je na pletenem in oblazinjenem sedežu gugalniku sedela Zlata Vokač, v njenem pogledu je bilo razbrati več duševnih stanj: najpoprej je bilo v njenih očeh nekaj otroško zvedavega in zaupljivega. Tiste vrste pogled, ki ga imajo znanstveniki, izumitelji ter ustvarjalci. Toda, če se je zastrmela vate, si imel občutek kot da te motri z nezmotljivo rentgensko ostrino. Vilku Ravnjaku je v oddaji Vodnarjev čas na Radiu Maribor januarja 1994 med drugim povedala: "Že res, da si večkrat mislim, če bi vedeli, da vas v celoti vidim pred seboj kot na rentgenu, da vse vem, kaj mislite in kaj mislite o meni." In res je bilo v njenih očeh nekaj plutonsko-rentgenskega. Tibetanski budisti bi njen pogled spoznali za tantričnega: otroško iskrive oči, v katerih se lesketa pronicljivost in globina klopotače, igrivost tigra, nedolžnost otroka...

Kdor je videl v Vokačevi morebiti naivnega profesorskega gašperčka, ki je namesto bonbonov delil visoke ocene v indeks, ta se moti, njena volja je bila naravnost kovinsko čvrsta, njen temperament premočrten. Brez teh dveh osebnostnih potez ne bi bila nikoli to, kar je postala in napisala. Res je, da so bili njeni kriteriji glede ocenjevanja preblagi, česar se je dobro zavedala, vendar je svojo pedagoško držo podprla s tezo Preobraženskega: " Boljši slab intelektualec kot dober Hitler." Vstopil sem torej v sobo: pisateljica se je rahlo privzdignila, toliko da sva se rokovala. Na njenem obličju so bili sledovi prestanega: dolgotrajna bolezen in bolečine so v njen čuten in debeloličen obraz zarisale trpke poteze, zaradi katerih je bil ta nekoliko upadel in bled. Razpuščeni sivi lasje niso bili čisto sivosrebrni, saj je tu in tam izstopal premen temnejših las - imela je navado, da je pramen, ki ji je padal na obraz od časa do časa najprej pogladila, potem pa ga namestila za uho, pri tem se je, če je sedela, nekoliko pogugala.

Najpoprej sva spregovorila o poreklu njene družine: Medici izvirajo iz zaselka Straža pri Novem mestu. Rodila se je učiteljskemu paru, ki se je selil iz kraja v kraj. Tako je usoda hotela, da se je rodila v Murski Soboti, 23. septembra 1926. leta v astrološkem znamenju Device. Zvita boginja usode je storila, da sta se zakonca Medic 1928. leta preselila v Puščavo. Ker se pisateljica svojega rojstnega kraja Murske Sobote ni spominjala, je zmeraj imela Puščavo za svoj rojstni kraj.

Živahno mi je govorila o svojem otroštvu: " Spominjam se vseh malenkosti, ki so povezane s Puščavo: krilc, ki sem jih nosila, doma narejenih punčk, s katerimi sem se po cele dneve igrala ob potoku Radoljna. Družbo mi je delal Miki, posrečen strahopeten psiček - nenehno mi je bil za petami. Imel je neke vrste kompleks pasje majhnosti, zato je vsakega neznanca oblajal. Včasih ga je prijelo: zapodil se je v kakšno grmovje in začel lajati vanj, takrat se mi je zdel malo butast, saj nisem vedela v koga laja. Otroštvo sem preživela v svojem domišljijem svetu.

Še danes včasih ne vem kaj je bilo takrat res in kaj je bilo plod moje neizmerne domišljije, a eno vem: Marija se mi je kot triletnemu otroku prikazala, nisem kristjanka, a videla sem jo tako nazorno, kot vidim zdajle sliko svojega sina Damjana. "

Pokazala je na sliko, na kateri triletni fantek, ves popackan od čokolade, zvedavo zre v svet. Ker sem si pozorno ogledoval sliko njenega sina, pri tem pa mi je šlo na smeh, je hudomušno pristavila: " Danes je srčni kirurg, zmeraj tako noro vozi... "

Takrat sem planil v smeh, imela je namreč čudovito lastnost: jezo je združevala s šalo, komično je sprevrčala v tragično ali obratno, pri tem početju pa je zmeraj povedala precej življenjskih resnic. Včasih je prostodušno zarobantila, zaklela, da si samo občudoval njeno izvirnost in povezanost z vsakdanjim življenjem, njen humor je bil tako posrečeno obešenjaški, poln zrele življenjske ironije.

" Deležna sem bila stroge vzgoje, čeprav sem odraščala na podeželju, naju je mati z mlajšo sestro Cvetko vzgajala po strogi meščanski maniri. Ljudi sva morali naslavlјati z gospod ali gospa.

Bila sem vzgojena v tistem duhu, kateremu so v času samoupravljanja rekli gnila malomeščanska morala in zaradi nje sem jih na delovnih mestih večkrat slišala, češ da otroke vzgajam v meščanski maniri.

A vsi tisti samoupravlјalci, ki so danes v nevemkakšnih strankah so pozabljali na lepo vedenje, aristokracijo, ki jo je prinašala ta gnila malomeščanska morala. Res je bilo marsikaj togo, toda če pomisliš na današnjo mularijo, prepuščeno cesti...

Enajst let sem preživela v Puščavi in kljub vsem spremembam - nekatere so v škodo zaselka, je danes še zmeraj tako slikovita, nerazpoložljiva ter mistična kot je bila v času mojega otroštva. Vzdušje in energija mojega rojstnega kraja sta v bistvu nespremenjeni, čeprav danes daleč ni tako zgleden kot je bil pred drugo svetovno vojno."

G

O otroštvu in mladosti je pripovedovala z izbranimi besedami, govorila je nazorno, melodija njenega glasu je bila - ne morem drugače zapisati - kot pedagoška. Ko je obujala spomine na mlade dni, sem si jo še bolj podrobno ogledal: kljub okrogli postavi je bilo na njej nekaj drobnikavega, nekaj izjemno rahločutnega. Spominjala me je na kakšno vilinsko bitje, vzeto iz kakšne ruske pravljice. Delovala je v bistvu pravljичno: pred menoj je sedela dobrodušna teta Pehta, ženska duhovinka, pripovedovala in se tu in tam pogugala, če ji je to narekoval notranji ritem.

Danes mi v zvezi z njenim otroštvom pridejo na uho še neke druge besede - besede njenega moža Danila: " Že kot deklica je bila otrok z bujno domišljijo, že kot otrok je imela bogato notranje življenje." Novinarki in prijateljici Heleni Grandovec je zaupala povezavo med njenim slovstvom in lokacijami življenja zlasti otroštvom, takole se je slikovito figurativno izrazila: " Moji junaki posedajo ob Radomlji, jezdijo po rimski cesti ob Dravi, preden obiščejo spomenik bogu Mitri, ki je stal ob Dravi blizu Ruš in je danes v Pokrajinskem muzeju v Gradcu." " Kdo je v otroštvu najbolj vplival na vas ? " me je zanimalo.

" Ljudje, ki so bili daleč od akademskega življenja. Trije so bili: župnik Nadrah, v Puščavi je maševal med obema vojnama, dokler ga niso po vojni brez pravega razloga petletkarji ustrelili, kuharica Ivanka ter služkinja Zofka Šerc. Kuharica Ivanka Seljak je bila doma iz Žirov. Spominjam se je kot potrpežljive, prav mravlje pridne gospodinje, odlikovala jo je tista vrsta osebne formiranosti, ki jo danes malokdo premore. Rada je imela povesti za preprosto ljudstvo, izhajajoče v Slovincu, svoje navdušenje nad domačo prozo je prenašala na naju s sestro Cvetko. V za našo družino težkih poveljnih letih je našla izbrane besede za moj študij in tedanjemu funkcionarsko - aktivističnemu svetu nesprejemljiv značaj. " Kdo pa ve, zakaj te je Bog ustvaril tako, kot si. On že ve. "

Prav to misel čisto navadne gospodinje sem zapisala v svoji zadnji knjigi za odrasle Knjigi senc, v kateri so poleg judovske duhovnosti še življenjske modrosti služkinje Zofke in kuharice Ivanke. "

" Zveni nenavadno, " sem se začudil.

" Res je - novinarjem ne moreš povedati vsega. Ker pa je to verjetno eden izmed zadnjih intervjujev, če ne zadnji, ki ga dajem, sem zato toliko zaupna in osebna. Če je le mogoče objavite ta najin pogovor čez nekaj let ali pa ko me ne bo več."

Zazrla se je skozi okno, skozi katero se je videla dimnikarsko sajasta noč, medtem ko sva se pogovarjala, se je namreč že zdavnaj znočilo. Na njeno obličje je legla spokojnost, nedvomno je pisateljico obdajal nekakšen obstret, začrtajoč okoli nje nekaj, kar je človeka pritegnilo in profesor Janez Rotar upravičeno pripominja, da je vsako srečanje z besednico pomenilo snidenje posebne vrste.

Figurativno rečeno: pomenila je neko stilno zaznamovano besedo, to si v morju čvekanja zapomniš. Na obrazu se ji je zarisal življenjski mir - mir v samostanskem pomenu besede, kljub vsem preizkušnjam, pretresom ter boleznim.

Zlata Vokač je bila smrtnik, zmožna prenašati najtežje življenjske preizkušnje, a vendar: ko se je umaknila v svoj notranji svet, se je spremenila v nekakšno posvečeno bitje, obdajal jo je nekakšen čarobni kolobar, ta jo je varoval pred blodnimi mislimi, lahkokruhci, pokvarjenci, političnimi samozvanci. Telesne bolečine njene bolezni so jo poduhovile, saj je bila, ko je bila v slabem zdravstvenem stanju, pisateljsko izredno plodna: napisala je tri knjige in tudi drugače je kljubovala.

" V Puščavi ste preživeli enajst let svojega življenja. Kaj je bilo potem ? "

"Z letnico 1941 se je pričelo za Slovenijo svinčeno obdobje, zlasti za zavedne družine. Takrat sem obiskovala klasično gimnazijo, zaradi nerednih voznih razmer sem stanovala v internatu Vesna. Spomladi so očeta rekrutirali. Izsledili so nas v Bugojno v Bosno. Takrat sem bila begunka, ko ob koncu drugega tisočletja gledam balkansko klavnico, se sprašujem na kakšnem nivoju je to človeštvo. Smo res planet biričev in kaznjencev ? Poleti 45. leta smo se vrnili. Spremenjeni - z vojnimi travmami v srcu, prezgodaj zreli otroci na eni strani, zvedavi in plahi na drugi. Nova oblast pač. Razočarala je, kot vse do slej."

" Ste političen človek ? "

" Kje pa. Moje življenje mineva brez politične opredelitve, brez političnega angažmaja, zanima me predvsem človek s svojo človečnostjo, ne pa strankarska kariera. Politika je predvsem moč, sami veste, Primož, da v njej zmeraj gre zato, kdo bo koga. Intelektualci smo na čelu kakšne črede ali veliki individualisti. Jaz sem slednje." Politično ni bila torej ne levičar ne desničar, čeprav je iz obeh političnih vej vzela ~~5~~ tisto, kar je preseglo ozke politične interese, kar je našlo stik z obče človeško ali kozmološko vsebino. Nazorsko je bila klasični humanist, vendar ne racionalističnega kova v razsvetljskem pomenu besede, temveč odprti, posvečeni racionalist - fides quaerens intellectum.